

УДК 711: 17.022.1

Г. О. Осиченко,

к. арх., доцент ПолтНТУ імені Ю. Кондратюка

НОРМАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МІСТА

Анотація: у статті розглядаються нормативні підходи до оцінки естетики міського середовища, показаний вплив системи цінностей на естетичну оцінку містобудівних об'єктів.

Ключові слова: система цінностей, естетичні цінності, нормативні підходи, естетичні якості, естетична оцінка.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначається сучасним станом теорії й практики містобудування України, де узагальнення досвіду проходило дещо фрагментарно, внаслідок чого спостерігається недостатній рівень естетичних якостей міст. Містобудівні об'єкти як об'єкти дослідження характеризуються наявністю великої кількості властивостей, параметрів їх опису, слабкою структурованістю інформації. Стосовно вивчення естетичних якостей до вище вказаного слід додати відсутність загальної номенклатури естетичних ознак містобудівних об'єктів, складність формалізації задач та багатокритеріальність їх вивчення. Такий стан визначається також тим, що естетичні властивості містобудівних об'єктів – це система взаємодії людини й середовища, тому для їх вивчення необхідно залучення знань з мистецтвознавства, культурології, психології, естетики та ін. Наявність невирішеної теоретичної проблеми відображається на містобудівній практиці. Відсутність науково-обґрунтованих рекомендацій призводить до того, що естетичний вигляд міста залежить від професійних рівнів авторських колективів, персональних здібностей і вподобань. У той же час дослідження суміжних наук (психології, екології людини та ін.) свідчать про необхідність високих естетичних якостей міста, що сприяє соціально прийнятної поведінки людей, їх психологічному та фізичному здоров'ю. Вище вказане визначає практичну й теоретичну актуальність дослідження підходів і теорій, що вивчали естетичні якості міста та естетичну оцінку міського середовища.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Проведене дослідження є складовою частиною плану НДР кафедри дизайну архітектурного середовища та містобудування ПолтНТУ з наукової проблеми «Оптимізація архітектурно-містобудівного середовища в природному докільлі».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автором серед зарубіжних досліджень виділено декілька підходів до оцінки естетики міста: еволюційні, когнітивні, нормативні, синтаксичні та семантичні. Серед них нормативні підходи - є найбільш традиційними для містобудування. У рамках цих підходів естетична оцінка міста людиною обумовлена системою її цінностей, що визначають, яким міське середовище *повинно бути*.

Методологічні основи вивчення проблеми естетичної цінності міста розглядалися в працях А.В. Иконнікова, З.М. Яргіної, К. Лінча [1-4]. Естетики архітектури присвячено праці А. Мардера [5], Р. Скрутона [7], естетичним ідеям «нової архітектури» - праця В.І. Тасалова [8]. Але в зазначених працях не класифіковано підходи до естетичної оцінки міста, також не розглядаються особливості нормативних теорій в містобудуванні. В той же час накопичений матеріал дає можливість виділити нормативні теорії в окремий підхід та дослідити їх особливості.

Мета статті – розглянути нормативні підходи до оцінки естетичної якості міст. В межах цієї статі серед соціокультурних факторів розглянутий лише вплив системи цінностей людей на естетичну оцінку міського середовища.

Виклад основного матеріалу. Будучи частиною культури, система цінностей і уявлень людей носить конкретно-історичний характер. У той же час в певний історичний період система цінностей і ідеалів різноманітна й різномасштабна (але не знаходиться в залежності прямої ієрархії), оскільки суб'єктом ціннісних відносин виступає як особистість, так і соціальна група (мікрогрупа або макрогрупа), соціум і людство в цілому. Цінності існують і функціонують об'єктивно в практиці реальних соціальних відносин, і суб'єктивно усвідомлюються й переживаються як ціннісні категорії, норми, цілі й ідеали. У свою чергу, система цінностей через свідомість, дію й духовно-емоційний стан людини й соціальних спільностей впливає на всі сфери людського життя, у тому числі й на формування міського середовища.

Повна класифікація систем цінностей ще не одержала наукового обґрунтування. С. Каган, наприклад, виділяє типи цінностей, залежно від особливостей об'єкта, особливостей ціннісного відношення й особливостей предмета оцінки, що виділяється суб'єктом в об'єкті. Відповідно до цього він розрізняє цінності природних явищ (естетична, релігійна); цінності людини (моральна, естетична, релігійна); цінності соціальних інститутів і відносин (політична, юридична, релігійна); і цінності явищ культури (естетична, релігійна, художня й т.д.) [3]. Але для містобудування інтерес становлять типи цінностей середовища, як, наприклад, класифікація Ю.Г. Вешнінського [11] (2000 р.) або типи цінностей отримані в результаті досліджень В.И. Іовлева (1996-2000 р.) [6] (рис. 1).

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ, ЩО МАЄ ЯВНИЙ ПРОСТОРОВИЙ АСПЕКТ <i>(за матеріалами Ю.Г. Вешнінського, 2000рр.)</i>	→	ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНІ ВІЙСЬКОВО- СИЛОВІ, ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ	Цінності, що відповідають поняттям сила, безпека, справедливість, законність і т.д.
	→	ІСТОРИЧНІ ЦІННОСТІ	Все те, що персоніфікує й символізує «зв'язок» часів, культурну й історичну пам'ять, спадкоємність традицій, місце людини або соціальної спільноти в ряді поколінь
	→	КОМУНІТАРНІ ЦІННОСТІ	Цінності саморозчинення в колективі або громаді
	→	«НАТУРАЛЬНІ» або ПРИРОДНІ ЦІННОСТІ	Цінності, що звичайно пов'язуються з екологією: чисте повітря, чиста вода, здоров'я і довголіття населення, збереженість природного комплексу і т.д.
	→	НАУКОВО - КОГНІТИВНІ ЦІННОСТІ	Знання і професійна «якість» населення, а також інфраструктура одержання, зберігання і розповсюдження знань: системи освіти, бібліотеки, бази даних, ЗМІ і т.д.
	→	ПЕРСОНАЛІСТСЬКІ	Цінності особистої самореалізації
	→	РЕЛІГІЙНО- КОНФЕСІОНАЛЬНІ	Релігійні етичні норми, символи, священні тексти, обряди, а також храми, предмети культу, церковна музика, релігійний живопис і т.д.
	→	СОЦІАЛЬНО - СТРАТИФІКОВАНІ ЦІННОСТІ	Цінності, що виражаються в опозиціях: аристократизм - народність, аристократизм - міщанство, елітарність - масовість, інтелігентність - хамство, пролетарське - буржуазне і т.д.
	→	ХУДОЖНЬО - ЕСТЕТИЧНІ	Цінності творів мистецтва
	→	ЦІННОСТІ УРБАНІСТИЧНИХ ЛОКАЛЬНО- ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПІВТОВАРИСТВ	«Душа Петербурга», «дух Арбата», «дух Дерibasівської», «дух Львіва» і т.д.
	→	ЕКОНОМІЧНІ ЦІННОСТІ	Господарські навички, предметно-речове середовище, сировинні ресурси, золотий запас і т. д. , тобто багатство в вузькому смислі слова
	→	ЕТИЧНІ ЦІННОСТІ	Цінності моралі
	→	ЕТНІЧНІ ЦІННОСТІ	Мова, фольклор, звичаї, форми ментальності, що домінують, а також приписувані етносам суспільною думкою властивості (французький шарм, німецька акуратність, російська широта і т.д.)

Рис. 1. Різноманіття класифікацій цінностей

У системі цінностей естетичні цінності є духовними цінностями, пов'язаними з виявленням, переживанням і створенням гармонії: гармонії відносин людини до світу, до інших людей і до самого себе. Естетичні цінності втілюють ідеальні уявлення про належне, про досконалість, прекрасне, про цілісність і доцільність. Естетичні цінності являють собою синтез трьох основних значень: матеріально-предметного, психологічного, соціального. Матеріально-предметне значення містить у собі характеристику зовнішніх властивостей речей і предметів, що виступають як об'єкт ціннісного відношення. Друге значення характеризує психологічні якості людини як суб'єкта ціннісних відносин. Соціальне значення вказує на відношення між людьми, завдяки яким цінності набувають загальнозначущий характер. Кожний історичний тип суспільної свідомості демонструє ієрархічний зв'язок типів цінностей: технократичне й сциентичне мислення ХХ століття стверджує вищу цінність НТР, романтична епоха ХІХ століття - цінності природи, епоха класицизму з монархічними наддержавами - цінності державної влади. Але духовні цінності по праву вважають вищими, тому що вони багато в чому визначають поведінку людини в інших системах цінностей. Наприклад, Макс Шелер (1874-1928) обґрунтовує ранги цінностей актом переваги людей при пізнанні, визначаючи ранг цінностей довговічністю, неподільністю й глибиною задоволення. Тому у Шелера цінності «прекрасного» і пізнавальні набагато вище матеріальних, а вищою, по Шелеру, є цінність «святого» або божественного.

Слід відзначити, що архітектура й містобудування історично були канонізованими видами мистецтв, якщо під канонем розуміти всю суму регламентуючих умов, що спрямовують розвиток міста не довільно, а в певних, властивих даному мистецтву границях - типологічних, тектонічних, стильових і т.д., а також у межах закономірностей розвитку природи й суспільства, освоєних наукою й практикою. Загальна тенденція містобудування до нормативності реально оформлялася через різні, конкретні для певної історичної ситуації канони, регламенти, правові встановлення, нормативи поза художнього порядку, наукові рекомендації, ДБН, а також і чисто художні канони, стилі, моди й т.д. В історії містобудування широко відомо законодавче регулювання естетичних якостей міста шляхом канонізації композиційних правил, прийомів забудови, шляхом нав'язування одного стилю й т.д. Наприклад, у Росії - це плани перебудови міст в епоху класицизму, проекти «зразкових фасадів» будинків арх. А. Захарова, В. Гесте, А. Руска; проекти «зразкових кварталів» арх. В. Гесте, зразки огорожень і воріт арх. В. Стасова. Але навіть, якщо не існувало певних законодавчих актів, творці ансамблів і міст у тім або іншому ступені відбивали у своїх роботах естетичні ідеали, системи

цінностей епохи або формували нові цінності й ідеали. Активний вплив науки на формування цінностей ми спостерігаємо в наш час, але при цьому не нормуються естетичні якості об'єктів, хоча естетичні переваги архітекторів прочитуються в їхніх творах.

Ідеал - це утопія, мрія, а закріплена в проектній практиці нормативна теорія - це «міст між мрією й реальністю» [1, с. 73], тобто ідеал і норма співвідносяться як «бажане» і «належне». Тому більшість дослідників містобудування канони певної історичної епохи, як і утопічні ідеї відносять до нормативних теорій [1-2]. Слід відмітити, що нормативні теорії не зводяться до містобудівних законодавчих норм, це сучасні норми спираються на наукові знання, систему загальнолюдських цінностей та історичний професійний досвід.

Головна ідея нормативних підходів естетичної оцінки міст полягає в **принципі взаємозв'язку** системи людських цінностей з естетичними якостями міста. Історична конкретність нормативних теорій міста показана в роботі А.И. Іконнікова [2, с.19-76]. Кевін Лінч виділяє, у свою чергу, три моделі формоутворення в історії містобудування, на які були зорієнтовані нормативні теорії: *космічна, механічна й органічна* [1]. *Космічні теорії* розглядали місто як модель Всесвіту (ідеальне місто Платона, міста Древньої Греції, Древнього Рима, міста Середньовіччя). *Механічні теорії*, сформовані під впливом сцієнтизму й техніцизму, звели місто до величезного функціонуючого механізму – машини (це міста ХХ століття - епохи модернізму, утопічні ідеї міст Сент -Еліа, П. Шеєрбаха, Ле Корбюзье, П. Солері, групи Аркігрем і ін.) *Органічні теорії* розглядають місто як живий організм (Э. Говард, Ф.Л. Райт, К. Танге, К. Курокава й ін.). У рамках виділених нормативних теорій еталон *прекрасного* змінювався ще швидше, підпорядковуючись закономірності відкидання попереднього еталона.

Невідповідність містобудівної форми ідеалу або системі цінностей сприймається негативно. Тому один містобудівний об'єкт може отримати протилежні естетичні оцінки в різних людей. Цим можна пояснити частково й зневажливі оцінки архітектурних ансамблів Петербурга, дані французом Маркізом де Костюкіним в 1839 році [10]. В архітектурі Петербурга він побачив виявлення деспотизму й реакційного самодержавства, що не відповідало політичним цінностям іноземця, вихованого в дусі європейської свободи, і привело до негативної естетичної оцінки. Неодноразово у своїх коментарях він акцентує момент відсутності свободи в країні. Цим же пояснюється й негативне відношення до Петербурга Ф.М. Достоєвського, що називав Петербург найнавмиснішим і найабстрактнішим містом світу. Зараз ми спостерігаємо зміну ідеалів і цінностей, які викликають негативну реакцію на

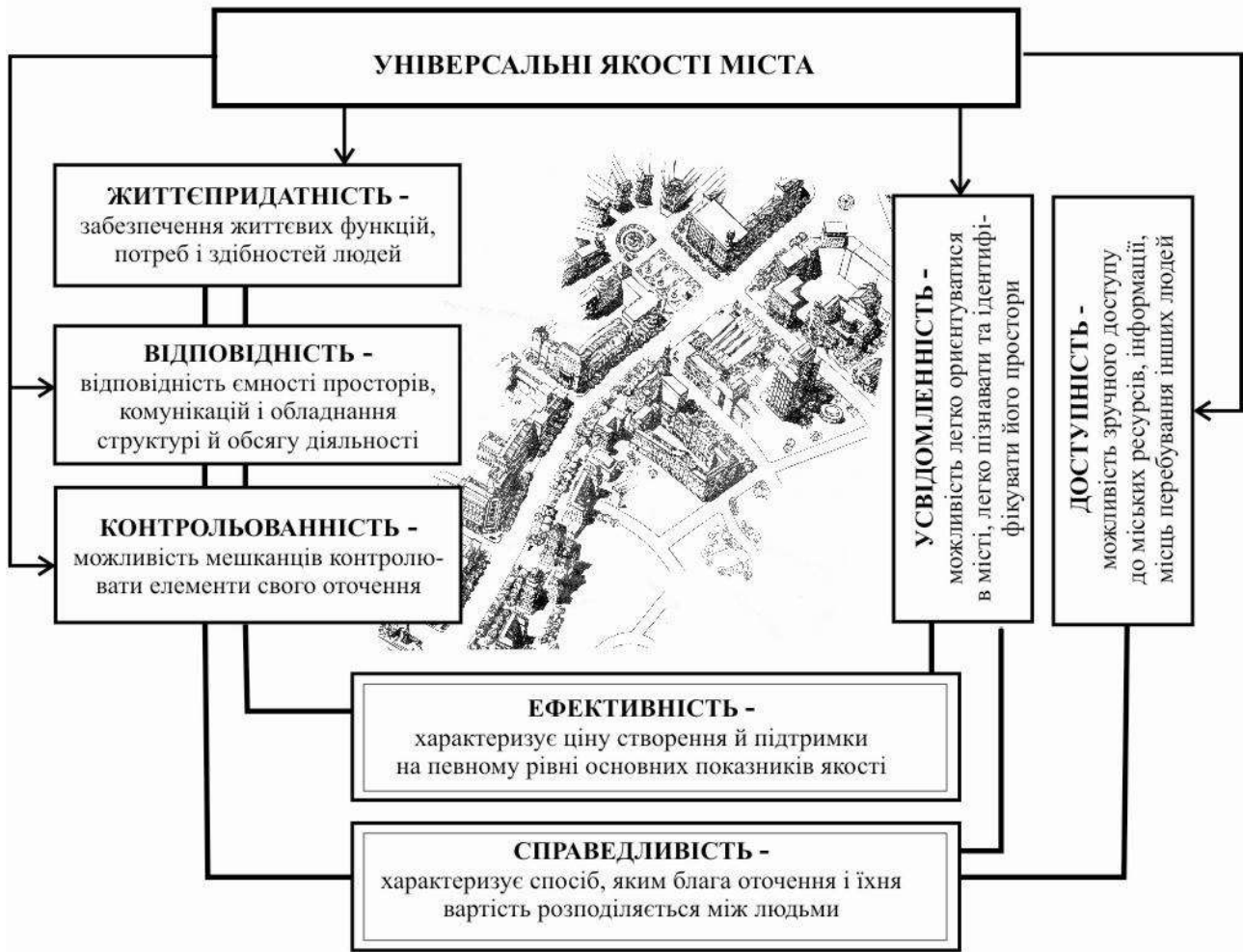
механічну модель формоутворення міста модернізму. Ідеал краси простих геометричних форм епохи модернізму зазнає критики за спрощеність, схематизм, одноманітність. Попередній аналіз літературних джерел і висловлень про міста й архітектурні ансамблі підтверджує *метацінностний характер естетичних цінностей*, які інтегрують у собі всі типи цінностей, невідповідність кожному з типів цінності істотно знижує або приводить до негативної естетичної оцінки.

Виникає правомірне питання: які якості міста мають загальнозначущий характер. Іншими словами, чи існують загальні властивості середовища, які викликають позитивну естетичну оцінку в людей різних культур у різні історичні періоди. На це питання спробував відповісти К. Лінч [1]. Проаналізувавши нормативні теорії в містобудуванні, Кевін Лінч виділив універсальні критерії якості міського середовища, які будуть сприйматися позитивно у всіх типах культур і для всіх типів особистостей. Кевін Лінч виділив 5 показників якості міста: *життєпридатність, свідомість, відповідність, доступність, контрольованість* [1] (рис.2). Ці п'ять критеріїв визначаються прямими відносинами між людською діяльністю і її безпосереднім оточенням і перебувають у межах безпосереднього сприйняття. Лінч наводить якісні показники, хоча підкреслює необхідність установа кінських норм і пошуку оптимумів.

І в наш час тривають пошуки універсальних критеріїв якості міста. Так В.И. Іовлев серед естетичних якостей головним виділяє *екологічність* міського середовища, яку можна виміряти кількісними показниками: *щільність, ресурсність, інтенсивність, антропологічність, природозбереженість* [6]. Містобудівники, спираючись на наукові знання, працюють над створенням нормативних теорій, що відповідають сучасним умовам. Система цінностей сучасної епохи відображається в моделях розвитку міст, концепціях і глобальних стратегіях (наприклад, універсальна модель ЕКІСТИКІ К. Доксіадіса). У сучасних нормативних теоріях екологічні цінності виходять на перший план, наприклад – це стратегія сталого розвитку міст (Декларація Ріо 1992р.; розширена модель міського метаболізму; список індикаторів сталого розвитку міста, запропонований ООН). Розширена модель міського метаболізму вводить універсальний показник - *життєздатність* міста [9] (див. рис. 2).

Висновок. Взаємозв'язок системи цінностей з міським середовищем проявляється у декількох аспектах: а) оцінка міського середовища «споживачем» залежить від особистої системи цінностей; б) конкретно-історична система цінностей визначає формування містобудівних нормативних теорій певного історичного періоду; в) містобудівник діє в рамках професійних

2.1. ТЕОРІЯ ДОСКОНОЛОЇ ФОРМИ МІСТА К. ЛІНЧА

2.2. РОЗШИРЕНА МЕТАБОЛІЧНА МОДЕЛЬ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Рис.2. Сучасні нормативні теорії у містобудуванні: 2.1. Теорія досконалої форми міста К. Лінча (1981 р.); 2.2. Розширена метаболічна модель міських поселень (2000 рр.)

нормативних теорій, що визначають вибір цілей і засобів удосконалення міського середовища (рис.3).

Рис.3. Взаємозв'язок системи цінностей з естетичними якостями міста

В ході досліджень виявлено: 1) залежність негативної естетичної оцінки від невідповідності міського середовища системі цінностей і ідеалів людини; 2) доцільність визначення універсальних показників естетичної якості міського середовища, прийнятних для всіх типів культур; 3) естетичні цінності мають метаціннісний характер і для міського середовища; 4) містобудування продовжує залишатися нормативним мистецтвом, але прагне до наукового обґрунтування проектних рішень і нормативів, в тому числі і універсальних показників естетичної цінності міського середовища.

Виникає також завдання визначення кількісних критеріїв опису естетичної якості міста та дослідження впливу вже визначених універсальних показників безпосередньо на естетичну оцінку міста сучасниками, що й становить **перспективу подальших досліджень**.

Література

1. Кевин Линч. Совершенная форма в градостроительстве / Кевин Линч; [пер. с англ. В. Л. Глазычева / Под ред. А. В. Иконникова]. - М.: Стройиздат, 1986. - 264с.: ил.
2. Иконников А.В. Искусство, среда, время. Эстетическая организация городской среды / Иконников А.В. – М.: Советский художник, 1984.- 336с.: ил.
3. Эстетические ценности предметно-пространственной среды/ А.В. Иконников, М.С. Каган, В.Р. Пилипенко и др.: Под общ. ред. А.В. Иконникова; ВНИИ техн. эстетики. – М.: Стройиздат, 1990. – 335с.: ил.
4. Яргина З.Н. Эстетика города / Яргина З.Н.. - М.: Стройиздат, 1991. - 366с.: ил.
5. А.П. Мардер. Эстетика архитектуры. Теоретические проблемы архитектурного творчества / Мардер А.П. – М.: Стройиздат, 1988. – 216 с.: ил.
6. Иовлев В.И. Экопсихология для архитекторов: процесс и форма: Учеб. пособие. / Иовлев В.И. – Екатеринбург: Архитектон, 1996. – 304 с.
7. R. Scruton. The aesthetics of architecture / R. Scruton - Methuen@ Co.LTD London, 1979. – 302 p.
8. Тасалов В.И. Очерк эстетических идей архитектуры капиталистического общества / Тасалов В.И. - М.: Издательство «Наука», 1979. – 335 с.
9. Питер Ньюман. Устойчивое развитие города. Часть 1./ Питер Ньюман. – АСС № 2, 2007. – с.102-107.
10. Записки о России маркиза де Костюкина [пер. с фр.] – М.: СП Интерпринт, 1990. –144 с.
11. Ю. Г. Вешнинский. Аксиология постсоветского культурного пространства (имиджи территорий и мест)/ Ю. Г. Вешнинский. [Электроний ресурс]// «Имидж Москвы – имидж российской столицы»: круглый стол 28 февраля 2004 г.: докл. - Режим доступа: http://www.academim.narod.ru/art/vesh_2.html

Аннотация

В статье рассматриваются нормативные подходы к оценке эстетики городской среды, показано влияние системы ценностей на эстетическую оценку градостроительных объектов.

Ключевые слова: система ценностей, эстетическая ценность, нормативные подходы, эстетические качества, эстетическая оценка.

Annotation

The article deals with approaches to evaluation aesthetics of the urban environment, shows the influence of system of valuables on the aesthetic evaluation of urban objects.

Keywords: system of values, aesthetic value, normative approach, aesthetic quality, aesthetic evaluation.